

Присяга суддів як складова частина їх конституційно-правового статусу

Стаття присвячена аналізу присяги суддів як елементу їх конституційно-правового статусу та визначенню її ролі для становлення конституційних основ правового статусу суддів. Визначено фактори, що зумовили необхідність правового регулювання інституту присяги суддів, а також охарактеризовано умови, в яких здійснювалось складення присяги суддями. Досліджено динаміку розвитку інституту присяги суддів в національному конституційному та судовоустрійному законодавстві. Присяга суддів є додатковим (неосновним) структурним елементом їх правового статусу, за допомогою якого, особи, призначені на посади суддів, набувають повноважень суддів.

Ключові слова: правовий статус, правовий статус судді, присяга, присяга судді, суддя.

Постановка наукової проблеми та її значення. В сучасних умовах питання присяги суддів набуває неабиякої актуальності. Адже незаперечним є той факт, що авторитет усієї судової системи прямо залежить від професіоналізму конкретних суддів, від того, наскільки вони справедливо і неупереджено виконують свої обов'язки.

З розвитком вітчизняної науки конституційного права стає очевидним, що при розгляді питання конституційно-правового статусу суддів важливим питанням є присяга суддів. Без перебільшення можна стверджувати, що саме категорія «конституційно-правовий статус», отримавши широке визнання, виступає важливим науковим інструментом визначення місця та ролі судді не лише в системі судовоустрою, а й у суспільстві та державі. За допомогою даної категорії можна виявити основні структурні елементи конституційно-правового статусу суддів та окреслити їх особливості.

Враховуючи викладене, дослідження змісту конституційно-правових аспектів присяги суддів, сутності та механізму її складення в сучасних умовах, є актуальною науковою проблемою.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Виявлення структурних елементів конституційно-правового статусу суддів України є необхідним для більш повного аналізу даної категорії, а тому для досягнення цієї мети слід звернутись до теоретичних напрацювань з даного питання. Адже, як справедливо зазначає Л. Москвич, для забезпечення надійності правового статусу судді необхідне чітко теоретичне визначення і детальне закріплення в національному законодавстві всіх структурних елементів, що становлять зміст цієї правової категорії та повинні бути логічно взаємопов'язаними й чітко конкретизованими [1, с. 496]. Дослідженню присяги судді як структурного елементу його статусу вже неодноразово присвячувались наукові дослідження. В даному контексті варто нагадати напрацювання С. Прилуцького [2, с. 105] та М. Цуркана [3, с. 11-18].

Мета й завдання статті. Метою даної публікації є правовий аналіз присяги суддів як одного з елементів їх конституційно-правового статусу пошуку та виявлення шляхів вирішення актуальних теоретичних проблем пов'язаних із складенням суддями присяги суддів, що є однією з передумов утвердження в Україні справедливого суду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для того щоб переконатись у тому, що присяга суддів дійсно є елементом їх правового статусу, необхідно з'ясувати зміст категорії «присяга», її правове регулювання та процедури прийняття.

Насамперед варто погодитись з Г. Гончаровою, що кожен професіонал виконує у суспільстві свою роль (інженер, слюсар, вчитель, пілот, водій та ін.), але далеко не всі складають присягу [4, с. 244]. Слід констатувати, що Законом України «Про судову систему і статус суддів» особа, призначена посаду судді, набуває повноважень після складення присяги судді. Таким чином, складення присяги особою, яку призначили на посаду судді, є юридичним моментом набуття повноважень судді.

У зв'язку з цим звернемось до етимологічного аспекту терміну «присяга». Так, в енциклопедичних джерелах присяга визначається як «офіційне урочисте зобов'язання, що береться з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків чи вступу в особливий соціальний стан. У присязі поєднуються правові та моральні соціальні норми, тож вона може закріплюватися як

звичаями, традиціями, так і правовими актами. Це осучаснена форма клятви. Присягу складають публічно. Складення присяги передбачає право всіх і кожного взяти звіт з того, хто присягнув, на її дотримання. Порушення присяги тягне за собою різні види соціальної відповідальності» [5].

В юридичній енциклопедичній літературі присяга розглядається як урочиста офіційна обіцянка додержуватися певних зобов'язань, клятва вірності якій-небудь справі [6, с. 424]. За визначенням В. Шаповала «присяга – акт урочистої клятви особи виконувати певні обов'язки, що впливають з публічно-правового статусу, якого вона відповідно набула, або обов'язки за змістом цієї клятви. В інших випадках присяга – це обіцянка здійснювати передбачене нею» [7, с. 137].

На думку А. Маляренка з давніх часів люди давали клятви (слова «присяга» і «клятва» – синоніми), в які вкладався сакральний містичний зміст. Її порушення означало втрату гідності, поваги і довіри людей, а то й життя та здоров'я. У більшості релігій світу порушення клятви вважається тяжким гріхом. Наприклад, у мусульман є три найвищі клятви, які не наслідують порушити навіть людина з найнижчою моральністю: «Клянусь Богом!», «Клянусь Пророком!», «Клянусь Кораном!» [8, с. 27].

Таким чином, присяга судді – це акт урочистої клятви особи, яку призначили на посаду судді, яким засвідчується юридичний момент набуття повноважень судді.

Якщо вести мову про правове регулювання присяги, то варто зауважити, що як правове явище вона була відома вже за часів Київської Русі, Козацько-гетьманської держави, в періоди перебування України у складі інших державних утворень та національно-визвольних змагань. Вперше в незалежній Україні присягу суддів було закріплено у Законі України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року. Зокрема, у статті 10 цього закону встановлювалось, що вперше обраний суддя в урочистій обстановці приймає присягу такого змісту: «Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді, здійснювати правосуддя, підкоряючись тільки закону, бути об'єктивним і справедливим» [9]. З тексту присяги не важко помітити, що у ній основний акцент було зроблено на виконання суддями обов'язків. На даній обставині наголошували і вітчизняні дослідники. Зокрема, С. Прилуцький стверджував, що її основними правовими категоріями є категорії «обов'язки судді» та «підкорення закону» [2, с. 103], а на думку С. Прилуцького є концентрованим змістом суддівських обов'язків [10, с. 81]. Крім того, С. Прилуцький та С. Подкопаєв стверджували, що до осіб, які не склали присяги судді, не можна було пред'явити претензії в порушенні обов'язків суддівської служби, обґрунтовуючи свою позицію тим, що в той час більша частина суддів до присяги не була приведена. На наш погляд, така ситуація була не лише теоретично необґрунтованою, а й спричиняла практичну невизначеність у притягненні суддів до відповідальності за порушення присяги.

Щодо процедури прийняття присяги судді, то відповідно до Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року встановлювалось, що присяга приймається на засіданні того органу, який обрав суддю [9]. Більш детально процедура прийняття присяги суддями була врегульована Порядком складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду, затвердженим Указом Президента України 11 травня 1999 року [11]. Суддя, якого Президент України призначав вперше на посаду професійного судді, мав скласти присягу не пізніше місяця з дня призначення. Проте через декілька місяців Указом Президента України «Про внесення зміни до пункту 1 Порядку складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду» слова «не пізніше місяця з дня призначення» було виключено [12]. Вважаємо, що такі зміни були поспішними і не достатньо виваженими, оскільки зволікання суддів з складенням присяги призводило до ситуації, коли катастрофічно не вистачало професійних суддів для здійснення правосуддя.

Суддя складав присягу в присутності Президента України, Голови Вищої ради юстиції України, Голови Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, Голови Вищого арбітражного суду України, Міністра юстиції України в урочистій обстановці у приміщенні, де встановлено Державний Герб України і Державний Прапор України [11]. Такий церемоніальний порядок складення присяги також потребував часу для того аби вищевказані суб'єкти зібралися на урочисте зібрання. Крім того участь у процедурі складення суддями брали суб'єкти, які не брали безпосередньої участі у процесі їхнього добору – це Голова Конституційного Суду України та Міністр юстиції України. Варто зауважити, що динамічний розвиток законодавства про статус суддів вимагав відповідних змін і до підзаконних актів Президента України. Зокрема, арбітражні суди було реорганізовано в господарські суди, тому слова «Голови Вищого арбітражного суду України» було замінено словами «Голови Вищого господарського суду України». Крім того, до переліку суб'єктів, у присутності яких судді складали присягу, додалися Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Голова Вищого адміністративного суду України, Голова

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя та Голова Державної судової адміністрації України.

Присягу зачитував сам суддя, а в разі коли її складали кілька суддів – найстаріший за віком суддя, після чого він (вони) скріплював (скріплювали) її текст своїм підписом. Після складення присяги Президент України вручав судді посвідчення судді [11].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів» від 21 червня 2001 року встановлювалось, що присяга судді складається перед Президентом України [13]. На нашу думку, дані зміни призвели до логічного та правового протиріччя, яке полягало в тому, що згідно зі змістом присяги, суддя, здійснюючи правосуддя, повинен був підкорятися тільки закону, але присягу складав перед Президентом України.

Суттєві зміни у змісті категорії «присяга», її правовому регулюванні та процедурі складання відбулися з прийняттям 7 липня 2010 року Закону України «Про судову систему і статус суддів» [14]. Зокрема, відповідно до статті 54 цього закону особа, вперше призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно та справедливо здійснювати правосуддя, підкоряючись лише закону та керуючись принципом верховенства права, чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді, дотримуватися морально-етичних принципів поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді та принижують авторитет судової влади». Таким чином, у порівнянні з попередніми тестами, дана присяга була більш конкретизованою.

Проте, виникали певні суперечності щодо процедури складення присяги суддями. Так, відповідно до ч. 2 ст. 54 вищевказаного закону суддя мав складати присягу під час урочистої церемонії у присутності Президента України. А згідно з Порядком складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду, затвердженим Указом Президента України від 11 травня 1999 року, але чинним у той період, суддя мав складати присягу у присутності не лише Президента України, а й голів Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищого адміністративного суду України, Вищого господарського суду України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя, Державної судової адміністрації України та Міністра юстиції України. У такому разі поставало питання: чи правомірним було складення присяги, коли один або декілька вищезазначених суб'єктів був (були) відсутні на урочистій церемонії?

Відповідь на це питання не забарилась, оскільки 6 квітня 2011 року Президент України своїм указом затвердив новий Порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді [15]. І хоча даний підзаконний нормативно-правовий акт текстуально майже не відрізнявся від попереднього, однак у ньому лаконічно вказувалось, що вищеперераховані суб'єкти запрошуються на урочисту церемонію складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді. Отже, можемо зробити висновок, що їх участь у церемоніях складення присяги суддями була необов'язковою.

Нинішні конституційні та пов'язані з ними перетворення у законодавстві про статус суддів, зокрема, торкнулися і змісту категорії «присяга», її правового регулювання та процедури складення. Відбулось це з прийняттям 2 червня 2016 року Закону України «Про судову систему і статус суддів» [16]. Зокрема, відповідно до ст. 57 ч. 1 цього закону особа, призначена на посаду судді, набуває повноважень судді після складення присяги судді такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), вступаючи на посаду судді, урочисто присягаю Українському народові об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно і сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя».

Вищенаведений текст нової присяги є найбільш конкретизованим та містить принципово нові положення. Найперше, що варто відмітити, це є урочиста присяга Українському народові, а отже передбачає особливу відповідальність перед Українським народом. Принагідно зауважимо, що Президент України та народні депутати України складають присягу на вірність Україні, а не Українському народу. Однак, як і усі попередні тести присяг, новий текст присяги суддів складається з правових та оціночних категорій. Так, її основними правовими категоріями є: «незалежність», «кваліфікованість», «принцип верховенства права», «підкорення лише законів», «здійснення повноважень», «виконання обов'язків судді», «дотримання етичних принципів і правил поведінки». Такі ж категорії як: «об'єктивність», «безсторонність», «неупередженість», «справедливість»,

«чесність», «сумлінність», «дії, що порочать звання судді» та «дії, що підривають авторитет правосуддя» є оціночними. Вищенаведене черговий раз свідчить про важливість переосмислення значення присяги не тільки щодо дотримання суддями законів, здійснення повноважень та виконання своїх обов'язків, а й щодо дотримання етичних вимог.

Відповідно до ст. 57 ч. 2 вищевказаного закону суддя складає присягу під час урочистої церемонії у присутності Президента України. До участі в церемонії запрошуються Голова Верховного Суду, Голова Ради суддів України, Голова Вищої ради правосуддя та Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Викладення даної норми закону у такій редакції, очевидно, вимагає приведення у відповідність до неї п. 2 Порядку складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді, затвердженого Указом Президента України 6 квітня 2011 року, а саме: «На урочисту церемонію складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді, запрошуються Голова Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Голова Вищого адміністративного суду України, Голова Вищого господарського суду України, Голова Вищої ради юстиції, Голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Міністр юстиції України, Голова Комітету Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя, Голова Державної судової адміністрації України або особи, які виконують їх повноваження [15].

Крім того, необхідно усунути розбіжність між положенням закону про те, що «текст присяги підписується суддею і зберігається в його суддівському досьє» та положенням Порядку складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді, що «підписаний суддею текст присяги судді зберігається в його особовій справі».

Висновки. Змістовний аналіз нормативно-правових актів, що регулюють такий елемент правового статусу суддів, як присяга, дозволяє висловити припущення, що нинішній текст присяги найбільш повно відповідає своєму історичному і правовому змісту. Однак процедура складення присяги повинна бути більш конкретною та чіткою. Якщо передбачено, що присягу судді зачитує особа, призначена на посаду професійного судді, а в разі складення присяги судді кількома особами, призначеними на посаду професійного судді, – найстарша з них за віком особа, після чого вона (вони) підписують текст присяги, то його слід неухильно дотримуватись. В протилежному випадку виникатимуть питання чи правомірним було складення присяги суддями новосформованого Верховного Суду шляхом колективного «хорового» зчитування, тобто у спосіб, що не передбачений ні законом, ні підзаконними нормативно-правовими актами.

Також, зважаючи на ту обставину, що у тексті нової присяги суддів закріплене урочисте присягання Українському народові та здійснення правосуддя від імені України, пропонуємо, якщо не в законі, то хоча б у відповідному підзаконному нормативно-правовому акті закріпити положення наступного змісту: «Присягаючи Українському народові, суддя повинен тримати одну руку на Конституції України та обов'язково особисто промовляти присягу». Сподіваємось, що така процедура справлятиме великий психологічний вплив на новопризначених суддів, тим самим впливатиме на усвідомлення суддями глибокої відповідальності та значимості їхньої діяльності по здійсненню правосуддя.

Присяга суддів є додатковим (неосновним) структурним елементом їх правового статусу, за допомогою якого, особи, призначені на посади суддів, набувають повноважень суддів. Звідси можна зробити ще один висновок, що без прийняття присяги особа не може здійснювати правосуддя.

Джерела та література

1. Судова влада: монографія / За заг. ред. І.С. Марочкина. – Харків: Право, 2015. – 792 с.
2. Прилуцький С. Присяга судді: стара категорія – новий правовий зміст / С. Прилуцький // Право України. – 2001. – № 6. – С. 102-106.
3. Цуркан М.І. Присяга судді як невід'ємний структурний елемент його правового статусу / М.І. Цуркан // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 11-18.
4. Гончарова Г. Присяга судді: потрібні чіткі ознаки її порушення для звільнення його з посади / Г. Гончарова // Право України. – 2016. – № 3. – С. 244-252.
5. Присяга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Присяга>.
6. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів / П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.
7. Шаповал В.М. Присяга / В.М. Шаповал // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / [гол. редкол.: Ю.С. Шемшученко]. – К.: Укр. енцикл., 1998. – Т. 5: П–С. – С. 137-138.

8. Маляренко А.В. Про присягу судді та відповідальність за її порушення / А.В. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 2. – С. 26-30.
9. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2862-12/ed19921215>.
10. Подкопаєв С.В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації: монографія. – 2-ге вид., випр. і доп. / С.В. Подкопаєв. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 216 с.
11. Про порядок складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду: Указ Президента України від 11 травня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/493/99/ed19990511>.
12. Про внесення зміни до пункту 1 Порядку складення присяги суддею, вперше призначеним на посаду: Указ Президента України від 16 серпня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/991/99/ed19990816>.
13. Про внесення змін до Закону України «Про статус суддів»: Закон України від 21 червня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2534-14/ed20010705>.
14. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
15. Про порядок складення присяги судді особою, вперше призначеною на посаду професійного судді: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/380/2011/ed20110406>.
16. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року, з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1465331835457898>.

Кравчук В. Присяга судей как составляющая их конституционно-правового статуса.

Статья посвящена анализу присяги судей как элемента их конституционно-правового статуса и определению ее роли для становления конституционных основ правового статуса судей. Определены факторы, обусловившие необходимость правового регулирования института присяги судей, а также охарактеризованы условия, в которых осуществлялось принесение присяги судьями. Исследована динамика развития института присяги судей в национальном конституционном праве и законодательстве о судоустройстве. Содержательный анализ нормативно-правовых актов позволил оценить действующий текст присяги как наиболее соответствующий своему историческому и правовому содержанию. Однако процедура принесения присяги должна быть более конкретной и четкой. Автор предложил закрепить в законодательстве положение следующего содержания: «Присягая украинскому народу, судья должен держать одну руку на Конституции Украины и обязательно лично произносить присягу». Такая процедура, по мнению автора, будет оказывать большое психологическое влияние на судей, тем самым усиливая осознание ими глубокой ответственности и значимости их деятельности по осуществлению правосудия.

Ключевые слова: правовой статус, правовой статус судьи, присяга, клятва судьи, судья.

Kravchuk V. Judges' Oath as an Integral Part of their Constitutional and Legal Status. The article analyzes the oath of judges as an element of their constitutional-legal status and emphasizes the importance of it for judges' legal status. The author describes the factors that determine the necessity of the legal regulation of the institute of judges' oath and the conditions under which the judges swear an oath. The study has revealed the dynamics of the institute of judges' oath development in the national constitutional and judicial legislation. The content-based analysis of the normative legal acts gives grounds to admit that the existing text of the oath is the most appropriate in its historical and legal aspects. However, the procedure of taking the oath should be more accurate and concrete. The author offers to fix the following provisions in the legislation: «Swearing the Ukrainian people, the judge must keep one hand on the Constitution of Ukraine and must personally speak out the oath». Such a procedure, in the author's opinion, will have a great psychological impact on the newly appointed judges, thus intensifying the judges' perception of the great responsibility and significance of their activities in administering justice.

Key words: legal status, legal status of a judge, oath, oath of a judge, judge.